
KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

NÉZŐPONT

MÉG, TALÁN

*A vajdasági magyar irodalom „itt és most”**

B Á N Y A I J Á N O S

... senki nem szavatal semmit, de elveszve sem vagyunk, még, talán. Illetve: van, aki föladta már, s van, aki nem. Esélyünk kevés, de van.

Esterházy Péter

Olyan jelekkel vagyunk körülvéve, amelyekből nem sok jót jövedölhetne, ha jósnak született volna valaki közöttünk. Jósok ritkán születnek, s akkor sem igaziak. Háború van az országban, mozgósítás, egy sor tűzszüneti megállapodás, amit senki sem tart be. Katonatemetések vannak, és még nem lehet tudni, hogy mikor lesz ennek vége. Biztosan vége lesz, de mi történik még addig? Patriotizmust hirdetnek körülöttünk, és közben fegyvert csörtetnek. Kiderült, hogy nem olyan nehéz hadsereget alapítani. Repülőgépek húznak el alacsonyan a város felett. Sorban állások is vannak, egyelőre csak üzemanyagért. Mert azt nem lehet éléskamrában tárolni. Majd lesznek még újabb sorban állások. Ezekről elég lesz majd akkor beszélni. Akik nem akarják megélni mindazt, ami itt még a vége előtt történhet, elmentek, elmennek. Legtöbben a bizonytalanba, mások a biztosba. Van, aki főállásba ment magyarnak.

Nem sok jót sejtetnek ezek a jelek, mi meg összeültünk, hogy az irodalomról beszéljünk. A vajdasági magyar irodalomról. Azt mondhatná valaki, úgy élcelődve, hogy nincs jobb dolgunk. Lehetne jobb dolgunk, ám az irodalom is a dolgunk, nem hagyhatjuk veszni a vészjósló jelek között. A vészjósló jelek közé tartozik, hogy néhány író is elment, és itt maradt nekünk ez a téma. Ha mások is elmennek, csak a téma marad. Ha van téma, akkor rágódjunk csak rajta. Akik elmentek, egyszer majd visszajönnek, és megállapítják, rosszul rágódtunk a témán, és ránk húzzák bölcs szigorral ama vizeslepedőt. Amiben ez ideig is bőven volt részünk, mert ez ideig is bajlódtunk ezzel a témával.

De van némi szerencsénk is ebben a zűrzavarban. A szerencsét a nyelv hozza nekünk, mint mindig. Egyszerűen az a tény, hogy tudunk még beszélni. Magyarul. Többek között az irodalomról is. A vajdasági magyar irodalomról, itt

*A Szenteleky-napok keretében magyartanároknak tartott előadás

és most. Ez az „itt és most” persze rosszul hangzik, mert jó alaposan kompromittálódott az elmúlt évek, évtizedek során. Annyira, hogy megtisztítani sem lehet nagyon. Aki meg használja, könnyen a közelmúlt idézésének gyanújába kerül. Mintha visszasírná a múlt időt. Amikor nyomorúság volt, de legalább nem volt háború. Ami egyáltalán nem csökkent a múlt bűnlajstromát. Csak tény. Hagyjuk el tehát az „itt és most” ügyeit. Felejsük el, hogy mit jelentett egykor, és mit jelent ma. Úgysem beszélhetünk, ha beszélgetünk, máshol, mint itt, és máskor sem, mint most. Valahol a nem is sejtett vége előtt, nyakig a zúrzavarban.

Mondom, a nyelv hoz nekünk szerencsét a beszédhez. Megint egyszer a grammatika siet a segítségünkre. Egyszerűen azzal, hogy van feltételes mód. Lehet feltételes módban beszélni. Azt lehet mondani, hogy *talán*. Tudjuk, Esterházy Pétertől is, hogy „az 'alkalmasint' jelentése nem alkalmanként, hanem: valószínűleg, hihetőleg”. Tehát nem kell mindent egyszerre eldönteni. Nem mintha a *talán* nem lenne választás és döntés. Minden mondat döntés és választás. Lehet, hogy a feltételes mondat most sokkal inkább, mint az állító vagy a tagadó.

Lehet tehát feltételes mondatokat mondani a vajdasági magyar irodalomról. És ez azért szerencse, mert van benne valamennyi remény. Vagyis a feltételes mód jól áll a reménnyel. A *talán*hoz jól odagondolható a *még*. Az a bizonyos „alkalmasint”. Így lehet körülfgogni azt a témát, amiről itt most szó van.

Azzal kell kezdeni, hogy hol van (hol volt) a mi életünkben az irodalom. Mit jelentett minékünk az irodalom. És mit jelent ma. Mire „használjuk”, ha használjuk. Gondolom, arról nem kell túl sokat beszélni, hogy mit jelent ebben a kotextusban a „mi életünk”. Vagy éppen erről kellene most a legtöbbet beszélni, a „mi életünkről”? Se többet, se kevesebbet nem jelent, mint azt a permanens kétségbeesést, azt a szerencsétlen tudatot, hogy *nemzetiség*, vagy ha úgy jobban tetszik, *kisebbség* vagyunk, valami kevesebb tehát, és a kevesebből sohasem származhat túl sok jó. Vagyis a „mi életünk” a létezésformák között nem a legtökéletesebbik. Ezért a kétségbeesés, a szerencsétlen tudat.

De van ebben valami felemelő is. A súly, amit átérzünk, ha azt mondjuk, nemzetiségi, kisebbségi. A megterhelés, amit országon kívül és országon belül ró ránk ez az állapot. A létünk és a szellemünk ezen állapota. Ám hogy lehet a súly, a megterhelés felemelő? Sehogy sem. Nem is érdemes most ezt bolygatni. Ez csak arra példa, hogy milyen visszasságokkal van teli a létnek és a szellemnek azon állapota, amit kisebbséginek mondanak mások, és kisebbséginek élünk mi. A mi életünkben és a mi életünkkel.

Ez az állapot, ez a súly és ez a megterhelés önérzetet teremt. A kétségbeesés és a szerencsétlen tudat ellenére, az „annak ellenére” önérzetét. Amiből különféle függetlenségeink születnek és élnek mozdulatainkban, viselkedésünkben, hanghordozásunkban. Feltűnő például, hogy mi jóval kevesebb szóvirágot használunk, mint más magyarok. Hogy megüti a fülünket, ha valaki

diftongusokban affektál „mindennapi irodalmunkról” vagy özésben szépeleg, hogy hívekre leljen, holott az ilyen beszédmódot a nyelvi peremre szorult kisebbségi bőven alkalmazhatná és jól meg is tapasztalhatná. De nem teszi, inkább furcsállja. Meg aztán mifelénk kevesebb a szövegtöltő mellébeszélés. Amit könnyen meg lehet tanulni, bizonyosság rá, hogy egy-két eltávozott szövege egyre bőbeszédűbb, egyre több benne a szóvirág. Idézek is majd később ilyen mondatokat. A mi cikkeink rövidebbek. Nem biztos, hogy tartalmasabbak is. Csak rövidebbek. Sőt, rövidebbek a regényeink és a novelláink is. Kivéve a *Maculát*. A kivétel viszont erősíti a szabályt.

A nyelvhasználatunkról, a nyelvi viselkedésmódunkról beszélek, tehát már át is léptem a „mi életünkéből” a „mi irodalmunkba”, és nem is látom azt a határt, amit átléptem, azt a határt, ami a kettőt állítólag elválasztja és összekapcsolja. Átléptem a „mi irodalmunkba”, holott még nincs itt az ideje, hogy váltsoljak a magamnak feltett kérdésre.

Mert először is mentegetőzni kívánok. Nem sok értelmét látom, hogy névsorolvasást tartsak újabb irodalmunk – tehát az utolsó fél évszázad íróiból, különös tekintettel az utóbbi fél évtizedre. Annak se látom sok értelmét, hogy lajstromba vegyem az újabb műveket, regényeket, verseket, amelyeket szerintem meghatározta az elmúlt időszakot. Az ilyen felsorolás és lajstromozás ugyanis nem vezet jóra. Különösen most nem. Ha erre vállalkoznék, úgy festene, hogy el akarom kerülni a vajdasági magyar irodalom mostanra éppen nagyon felizzott időszerűségének a kérdését. Azt, hogy most elveket kell megfogalmazni, helyzetet írni le, a lét égető kérdéseire válaszolni, és nem elég szemlét tartani.

A szemrevétel helyett megállapítható, hogy nagyjából tudunk a vajdasági magyar írókról, tudjuk, hogy vannak (még), és hogy írnak verset, könyvet, cikket, novellát, regényt, publikálnak is, amíg lehet, mert nincs más esélyük, csak az, hogy írjanak és publikáljanak. Azt, hogy mindenről nagyjából tudunk, hogy ismereteink helytel-közvetlen azonosak, nem lehet elmélyíteni, se részletezni, se kitágítani. Ez van és ennyi van az irodalmi tudatunkban. Lehet, hogy nem sok, de lehet, hogy nem is kevés. Szerencsésebb életűek irodalomtudata sem gazdagabb. Az irodalmi tudatot mindenhol az írókról és művekről való közepes tudás tölti fel, hozzáértve még a hagyományismeretet természetesen, meg az irodalmi élet intézményesített vagy intézményen kívüli működését. Ezen a közepes tudáson nem segít semminemű névsorolvasás vagy leltározás. Van ilyen közepes tudása a vajdasági magyar olvasónak a vajdasági magyar irodalomról, és van irodalmi tudata, ami természetesen nemcsak ebből a tudásból táplálkozik. S erre építeni is lehet. Rá lehet építeni azt a feltételes módból születő gyenge reményt. Ami még csak nem is esély talán. De az esély felé mutat.

Van még valami, amiért nem érdemes éppen most névsort olvasni vagy műveket szemlélni. Most másról kell beszélni, mert mintha elkedvetlenedett volna a vajdasági magyar irodalom, vagy eltájolódott volna, mintha zavarban len-

ne. Voltak az utóbbi években is jó könyveink, de mintha nem állt volna össze minden az irodalom berkeiben a maga törvényei szerint. A jó könyveknek nem kelt híre, felkerültek a könyvespolcokra, s pihennek más könyvek társaságában. Új prózaíró-nemzedék is jelentkezett például, antológiában mutatkozott be, kiadta novellásköteteit és regényeit, de mindez nagy csöndben történt. Mintha nem is ma történt volna. Valami mással voltunk tán elfoglalva ezekben az években, nem jutott időnk szépen megformált mondatokra figyelni, új neveket megjegyezni, új könyveket befogadni. Mintha éppen ezért lelket kellene önteni a mi irodalmunkba, pedig jól tudjuk, hogy ez nem lehetséges. A pedagógia az irodalomban örökösen csődöt mond, és nevetséges lesz. A mi irodalmunk ebben a helyzetben úgy fest, mint az a járókelő, aki hirtelen más-hova néz, nehogy meglássa magát a kirakat tükrében, és ezért egy kicsit szégyenkezik. Mert miért nem volt bátorsága belenézni a tükörbe? Nem volt bátorsága szembesülni önmagával? Lehet, hogy valamit rá is mondtak erre a járókelőre. S most jobbnak látta, ha elfordul, ha másfelé tekint. Innen származhat a szégyenérzete, a zavara. És eliszkol az első mellékutcába.

Nem beszéltem véletlenül erről a járókelőről. Arról sem, hogy valamit rámondtak. Ahogyan rá szoktak mondani erre vagy arra ezt és azt. Rendszerint kígyót-békát. Ez is a mi életünk része: rámondani kígyót-békát valakire.

Es ez a mi irodalmunkra is áll. Össze lehet róla hordani fűt-fát, rá lehet mondani kígyót-békát. S mintha illenék is ezt megtenni. Teszik is bőven amaz illemtudók. Csak két példát említek, s érthető lesz a „mi irodalmunk” zavara.

Jelentős költőnk összegyűjtött verseinek kötetét mutattuk be nemrégiben. Többen beszéltünk a szerzői esten a költőről, régebbi és újabb verseiről, jól, rosszul, ahogy tudtunk. Meg amennyire felkészültünk ebből a költőből. Nem ünnepeltük a költőt, nem lehetett ünnepelni, mert súlyos költő, kemény veretű versek szerzője, a legjobbak közül való, akit nem illik ünnepelni, se dicsérni, akit csak méltatni lehet, értelmezni akkor is, amikor éppen ünneplésre adódik alkalom.

Azon az esten történt. A méltatók egyike megfenyegette a vajdasági magyar irodalmat. Jól megfenyegette az egységes magyar irodalom irányából. Váltig hangoztatta, nem az éppen méltatott költőről beszél, csak úgy általában. De ez az általában alapos figyelmeztetés volt. Azt mondta akkori beszélgetőtársunk, hogy eljött az ideje az egységes magyar irodalomnak, mostantól kezdve a mi íróinkat és költőinket is az egyetemes magyar irodalom értékrendjében kell felmérni. És ez a megmérettetés majd fájdalmasan kijózanító felismerésekkel jár. Így mondta: fájdalmas lesz. Vagyis nem marad meg az eddigre itt és most kiépített értékrend. Mostantól kezdve másképpen lesz. Ezért aztán remeghetnek költőink, íróink, mert nem lehet tudni, ki marad fenn a rostán.

Senki sem szólt hozzá azon a szerzői esten a felszólaló fenyegetésízű figyelmeztetéséhez. Annyit azért mondani kellett volna, hogy nem értjük, ha most

eljött, akkor hová ment el és mikor, innen, a mi irodalmunkból, az egységes magyar irodalom? Mi eddig azt hittük, hogy köztünk van, ami azt jelenti, hogy mi is közte vagyunk. Ha ez így mondható. Mert gondoljuk meg. Olvasóink könyvtáraiból nem hiányoznak a magyar irodalom klasszikusai, és a mostaniak sem, hiszen sok mindent meg lehetett itt venni, és sok minden elért a csomagjainkban. A folyóiratokhoz is rendre hozzájutottunk. Rendszeresen írtunk is a magyar irodalom legfrissebb terméséről. Az egyetemen a magyar irodalmat adjuk elő és nem valami mást. Könyveink legtöbbször a magyar irodalomról szól. Hová ment el hát akkor innen a magyar irodalom, ha csak most jött el az ideje. Benne voltunk ez ideig is a mi irodalmunkkal együtt a magyar irodalomban. Többek között azzal is, hogy különböztünk, és különbözünk most is. Úgy gondolom, hogy csak a különbözés folytán és okán érdemes jelen lenni. És ezért érdemes számon tartani ezt az irodalmat. Mert nem olyan, mint valamely másik irodalom, ami szintén magyar irodalom. Ez bonyolultnak látszik, pedig cseppet sem bonyolult.

Azt jelenti, hogy nem lehet a vajdasági magyar irodalomra az egyetemes és egységes magyar irodalommal rájjeszteni. Már csak azért sem, mert a mi irodalmunk számára az egyetemes magyar irodalom nem valami külső, nem valami beláthatatlan hegycsúcs, nem valami félelmetes szigorúság. A vajdasági magyar irodalom számára a magyar irodalmat nem most találták ki. És erről az egyetemes magyar irodalomról édeskeveset tud, aki azt hiszi, mostantól kezdve majd másképpen lesz, és nem lehet majd baj nélkül itt mifelénk valakit költőnek kikiáltani, ha erre „amott” nem ad valaki jogosítványt. Már csak azért sem tud éppen az egyetemesről semmit, mert nem érti, hogy az itteni magyar író, ha versírásra vagy regényírásra adta a fejét, akkor magyar irodalmat művelt, a magyar irodalom nyelvén, a magyar irodalom hagyományai, poétikai, stilisztikai szabályainak keretében vagy annak ellenére. Ám ezzel együtt jugoszláviai magyar író volt, vagy vajdasági, ahogyan újra mondani kezdtük, amióta nem tudjuk, hogy mi is az a valami, amit valakik még mindig Jugoszláviának mondanak. Mert a jugoszláviai és a vajdasági nem egyszerű lakhelymegjelölés, nem csupán házszám. Nem földrajzi név. Több ennél (és kevesebb is), mert szellemi kapcsolódást jelent, befogadását más (nem magyar) kultúrák tapasztalatainak és értékeinek. Egészen egyszerűen egy másfajta otthonosságot jelent, egy másfajta részvétet és részvételt. Amitől ez az irodalom nem kevésbé magyar. S amitől még egyformán lehet értékes is meg provinciális is. Nem ezen múlik. Ezek csak tények.

Vagyis tanuljunk meg különbséget tenni, tanuljunk hozzá a különbözőzéshez, hogy megérthessük az egyetemeset. Csak ennyit. S tegyük félre a figyelmeztetéseket és fenyegetéseket.

Persze arról sem kell megfeledkezni, költőink és íróink azt régóta tudják már, hogy nincs jugoszláviai magyar vers, nincs vajdasági magyar regény. Azt nem lehet mondani, hogy Jung Károly Barbaricum című szép verse vajdasági magyar vers. Mert ennek nincs semmi értelme. Pedig a Barbaricumban min-

den benne van, amit vajdaságinak tudunk, a múlt is, a jelen is, a vidék levegője és beszédmódja, az itteni káromkodások és az itteni félelmek. Ám éppen azért, mert ez van a versben, a Barbaricum magyar vers, a legjobb magyar versek sorába tartozó. S mért volna a már emlegetett *Macula*, Brasnyó István regénye vajdasági magyar regény? Abból sem hiányzik a Vajdaság, évszázadaival, emberi sorsaival, történelmével, mindenestül benne van. A *Macula* a jelentős mai magyar regények sorába tartozik. A Barbaricum is, a *Macula* is különbözik, ahogyan minden jó vers és jó regény különbözik, azért jó, mert különbözik, és nem azonos, leginkább pedig azzal különbözik, ami benne van, ami a lényege, ami a lelke. És így tartozik oda.

Ha nincs külön vajdasági magyar vers, se vajdasági magyar regény, csak magyar vers van és magyar regény, vagy éppenséggel vers és regény, attól még van vajdasági magyar irodalom, vajdasági magyar költészet, vajdasági magyar regényírás. Sőt attól van igazán, ha itt jó (magyar) verseket és regényeket írnak. Akkor érdemes odafigyelni, hogy miféle csodabogár az a bizonyos kisebbségi magyar irodalom a Vajdaságban. Mert ez nem regionalizmus. Nem a földrajzi helyzet teszi a vajdasági magyar irodalmat, hanem az itteni versekbe és regényekbe sűrített emberi és szellemi tartalom, a világlátás minősége, a kezdetes pontossága.

Mi a mi „kevés esélyünk” a figyelmeztető fenyegetésekkel szemben? Az érték, amit ezek az írók és ez az irodalom kihordhat, s ennek az értéknek a megítéléséhez nem kell meghirdetni, hogy eljött az egyetemesség ideje, mert az egyetemesség sem más, mint érték, és nem akármilyen érték, hanem irodalmi, bizony, irodalmi és esztétikai, miként azt ez az irodalom jól tudja, és hogy mennyire jól, arra talán nem is kell példát mondani.

Mostanában nemigen volt része dicséretben a mi irodalmunknak. Inkább szemrehányásokkal illették és nem elismerésekkel. Ami elismerést küldtek errefelé, az meg mind valahogy célt tévesztett, írónak és szellemi vezérnek kiáltván ki olyanokat, akik erre a rangra érdemtelenek.

Miféle szemrehányásokról beszélek? Egy frissen olvasott írásban például ilyen mondatokat, ilyen félmondatokat lehet találni: „Nemzetietlensége pedig abban mutatkozik meg, hogy már nem képes vállalni a közösségi gondokat sem. . .” Nemzetietlen a vajdasági magyar irodalom a cikkíró szerint, ami abban mutatkozik meg – feláll és megmutatkozik, ugye –, hogy valamire már nem képes, minthogy egykor képes volt, de mostanra már megöregedett, kifáradt, kihűlt, és többé már nem képes, nem képes például vállalni a közösségi gondokat sem, más gondokat igen, ám a közösségeket nem, mintha lennének azok a más gondok, mintha volna valami más gond, valami olyan gond, ami nem közösségi, amolyan személyes gond, egyéni gond, például hogy valakinek fáj a gyomra, ez ugyebár nem közösségi gond, ez csak személyes és egyéni, és ez a nemzetietlen irodalom csak eme gyomorgörcsöket vállalja, bizony. Így a cikkíró. Azután meg emígy: „a jugoszláviai magyar irodalom úgyszólván feladta nemzeti-nemzetiségi önismereti szándékát”. Nem egészen adta fel, csak

úgy szólván. Majdnem. Majdhogynem. Ám odaszólt a cikkíró, hogy vigyázz, ama szándékot, amit ugye, önismeretinek becéz, és nemzeti-nemzetiségének jelöl, nem lehet ám csak úgy otthagyni, mint valami félretaposott lábbelit, hogy ne mondjak valami csúnyábbat. A vajdasági magyar irodalom a cikkíró dörgedelmének ellenére nagyon jól tudja, nincs olyan, hogy „önismereti szándék”, mert vagy van önismeret, vagy nincs, de hogy az szándék lenne, ami feladható, az mégiscsak furcsa, szinte ijesztő. Minthogy az önismeret, de főként a „nemzeti-nemzetiségi” önismeret, egészében a kultúra kérdése, és nem ilyen vagy olyan, innen vagy onnan meghirdetett szándéké, ezért nem is adható fel, mert vagy van, vagy nincs. És a vajdasági magyar irodalomnak van „nemzeti-nemzetiségi önismerete”. S persze másmilyen önismerete is, történelmi és szellemi, lélektani és szociológiai stb. önismerete. Ami egészen egyszerűen abból következik, hogy az elmúlt évtizedekben megírtak itt néhány jó regényt, néhány jó verset, néhány jó irodalomtörténeti tanulmányt. Mondjak példákat? Nem mondok, mert úgylis ugyanazokra a művekre gondolunk. E művek irodalmi értékében van ez az önismeret, ezekből az értékekből olvasható ki, és ezen értékek révén hat az olvasóra. Arra az olvasóra persze, aki ezt hajlandó befogadni. És azt hiszem, hogy hajlandó. Ami abból is kiderül, amit e fogalmazvány elején mondtam, hogy van itt, létezik és működik is az „irodalmi tudat”, van a vajdasági magyar olvasónak értékekre reagáló érzékenysége. Aztán meg azt mondja a cikkíró, hogy „Az írói toll hosszú évtizedek óta nem ad választ kisebbségi sorskérdéseinkre”. Na most ezt honnan tudja a cikkíró? Honnan tudja ő, hogy mik azok a sorskérdések? Emberi sorskérdések vannak, és ezek lehetnek többségi is meg kisebbségi is, sokban nem különböznek. Az irodalom pedig, a többségi és a kisebbségi egyaránt, ezt kísérli meg megfogalmazni, a sorsot és a sorskérdést magát, minden regényben és minden versben, a Barbaricumban éppúgy, mint a *Maculában*. És hogy nem ad választ? Miféle választ? Örüljünk, hogy kérdez. Az bizony nagyon elég, ha egy vers vagy regény jó alaposan meg tud bennünket kérdezni. Hogy mi van vajon bennünk. Nem jó az, ha valakinek mindenre van válasza. Vagy ha választ vár. És csak választ. Féltő, hogy a válaszigénylő cikkíró nem érti, hogy mi a vers, és mi a regény. Mindenáron használni akarja, felhasználni; az irodalom meg nem akar sóprögetni, és ezen a cikkíró felháborodik. S nagy felháborodottságában elfeledkezik arról, hogy itt az irodalomról van szó, versről és regényről, aminek a legfőbb gondja mégis az, hogy vers legyen és regény, jó vers és jó regény. Sértő az, mondta a hegyi költőnő, ha valakit a tartalmi miatt dicsérnek. Egy költőt a tartalmi miatt. Miért akarja a cikkíró mindenáron megsérteni a vajdasági magyar irodalmat?

Most aztán jól megnézheti magát a vajdasági magyar író. Kell azon csodálkozni, hogy – miként ama járókelő – nem néz a tükörbe, és eliszkol valami csendesebb utcába? Azt mondja az egyik bírálója, hogy jól vigyázzon, mert jön ám az egytetemes, és akkor nincs menekvés. Minden a maga helyére kerül. És

a vajdasági magyar írónak járó hely ott lent van valahol, annyira lent, hogy onnan már ki sem lehet látni. Emitt meg azt mondják rá, hogy keserves kínok között született versei és regényei közösségi gondok, nemzeti-nemzetiségi önismereti szándék, kisebbségi sorskérdések nélkül, hiányosan jöttek a világra. Ő olyan „magyarul író, de nem magyar író”, amelyenkből a „nemzetisors-vállaló” irodalom hangosbemondói és csószai látnak néhányat futkosni az irodalom mennyei mezején. És még csak válasz sincs a könyveiben. Miközben ő, szegény feje, azt hitte, hogy mindez benne van a könyvben, azt hitte, hogy beleírta, miközben vívta szünni nem akaró csatáját a versért, a regényért; azért, hogy keserves óráiban létrehozson valami tartósat, valami elnyúlhatlent és nélkülözhetlent, valami olyan élő szervezetet, amit valaki majd örömmel vesz a kezébe, elcsodálkozik felette, és remélni kezd, átél valami ismeretlent, úgy érzi, mintha a titkok birtokába jutott volna. Csalfa reményei a vajdasági magyar írónak, mondják a bölcsek. Nem műveket gyártottál te, ne hidd, hogy regényt és verset írtál, tudd meg, hogy csak hiánygyézeket készítettél, magad állítottad ki bűneid lajstromát. Forrhasz most már a pokol katlanaiban.

Van ám kivétel, kiáltja a cikkíró. Például a *Módosulások* és a *Ketrecbál*. Felélegethet a vajdasági magyar író, legalább valaki fennmaradt a rostán. Aztán ha utánanéz, miért is bocsátott meg a cikkíró a két regénynek, akkor rájön, azért, mert nem értette meg sem a *Módosulásokat*, sem a *Ketrecbált*. A *Módosulásokban* például emlékiratot lát, gyerekkori visszaemlékezést, minthogy felismerhetőnek véli a történet helyszínét, ráfoghatja az első személyű elbeszélőre, hogy nem más, mint az író gyerekkori arcképe, és így meggyőződhet a cikkíró afelől, hogy az író jól emlékezik, ellenőrizhetően jól írja le, amit leír. Közben esze ágában sincs arra gondolni, hogy mindezzel együtt, az emlékképekkel, a gyerekekkel, a birodalmak jönnek és mennek történet leírásával együtt az író bizony regényt írt, egy különös formájú, szabálytalan, már majdnem azt mondtam „posztmodern” regényt, ami legalább olyan mértékben dokumentum, amilyen mértékben fikció, s nincs a világon egy olvasó, aki meg tudná mondani, hogy meddig dokumentum és meddig fikció, bár nem hiszem, hogy ez, cikkírón kívül, bárkit is különösebben izgatna, minthogy a legtöbben mégis tudják, hogy a *Módosulások* regény a javából, de nem attól „a javából”, amit cikkíró ráfog, hanem attól, hogy irodalmi érték. Ilyen egyszerű ez. A *Ketrecbál* sem jár jobban. „Sajátos kísérletnek” mondja a cikkíró, az „írói szándék igazi szép pillanatának”, mert számbaveszi a „kisebbségi élet megannyi kényserhelyzetét”. Miközben mindezt mondja lelkesen, elfelejti, hogy sértegeti a *Ketrecbált*, hiszen ahelyett hogy regény, azt mondja rá, hogy kísérlet, ahelyett, hogy „kész mű”, azt mondja rá, hogy írói szándék. Mégpedig eme szándék szép pillanata. Mulandó tehát. Ahogyan a szép pillanatok menthetetlenül elillannak. Volt-nincs tehát a *Ketrecbál*. Elröppent a szép pillanattal.

Nincsenek csalhatatlan bölcsességeim válasznak a vajdasági magyar irodalom itt és most kérdésére. Csak annyit tudok, amennyit tapasztalatként (magyar) – (vajdasági magyar) irodalmi tapasztalataim alapján mondhatok. Hogy van itt valami áthidalhatatlan, meg nem szüntethető kettősség. Majdnem azt mondtam, hogy skizofrénia. Amit bőven meg kell szenvedni. Egyik oldalon a tágasság igénye, a nyitottságé, az izolációból való kitérés célja az egyetemes felé. A vajdasági magyar író a sorskérdésekről nem beszélhet más nyelven, mint a világ minden más írója, mert csak ezen a „nyelven” – az irodalom nyelven – teremthet irodalmat. Másik oldalon az ember veszélyeztetettsége mindennemű hatalomtól, mindennemű kiszolgáltatottsága az ellenséges történelemnek mint egyéni és egyszersmind mint közösségi élmény, ami a „provinciához” köti, a helyhez, akár azt mondhatom, a helyi színekhez. És ebben a dilemmában nem tud választani. A kettősség azért kettősség, mert egyik oldala sem választható el a másik nélkül. S akkor előjönnek mindentudók, akik ráfognak, hogy választott, és természetesen rosszul, hiányt teremtve választott. De hadd mondja helyettem, amit még mondani akarok, egy idézet Grendel Lajostól, a csehszlovákiai magyar irodalomról szóló Elszigeteltség vagy egyetemesség című írásából: „A szlovákiai magyar irodalom kettős prés nyomása alatt létezik ma. Egyrészt mint irodalom próbál létezni. Olyan tág és nyitott jelrendszerben próbálja kifejezni magát, hogy ne mint kuriózum helyezkedjék el a többi nemzeti és kisebbségi irodalom periferiáján, hanem hogy jelrendszere megfeythető legyen máshol is. Másrészt a maga sajátosságát keresi és próbálja bekódolni egy egyetemesebb jelrendszerbe. Irodalmunk ilyen értelemben kísérleti irodalom ma. S hogy sajátosnak és egyetemesnek ez a szintézise megvalósul-e, irodalmunk jövőjének legaktuálisabb, legelső kérdése.” Csak annyit fűzök hozzá, hogy nem valósul meg. És ha nem valósul meg, akkor van jövője a kisebbségi, a nemzetiségi irodalomnak. Ha megvalósul, megszűnik aktualitása, megszűnik a feszültségteremtő kettősség, az örök dilemma, s utána csak a pokol vagy a mennyország következik. Ott pedig, se a pokolban, se a mennyországban, nem írnak irodalmat. Irodalmat csak itt írnak a földön. Többek között például Szlovákiában. És a Vajdaságban. Írnak az itthon maradtak. Írnak anélkül, hogy a dilemmáikat bármikor is félre tehetnék, írnak a dilemmáikkal együtt tehát. És lehet, hogy írnak majd holnap is. Hogy írnak még holnap is. Talán, még.

Van esély? Van, csak kevés? Mikor volt az esélyekből sok? A kevés ilyenkor talán a legtöbb.